

KRZYSZTOF PAWLIK

DZIEŁA SZTUKI W KLASZTORZE BOŻOGROBCÓW NYSKICH W POCZĄTKACH XIX WIEKU

W Nysie, jednej z najzasobniejszych na Śląsku skarbnic dzieł sztuki, pokąźniejszą kolekcją malarstwa mogli szczycić się bożogrobcy. Ten najwcześniejszy osiadły w mieście zakon, sprowadzony z Miechowa według tradycji w 1190 r. przez księcia Bolesława Wysokiego¹, zajął w 1239 r. ofiarowany przez biskupa wrocławskiego Tomasza I szpital NPMarii na Starym Mieście² (wzniesiony w 1231 r.³). W 100 lat później zbudowano na Starym Mieście nowy kościół i klasztor Matki Boskiej Różańcowej (Maria in Rosis). Podczas wojen husyckich zabudowania klasztorne uległy dewastacji, dlatego zakonnicy przenieśli się w 1433 r. do darowanego przez biskupa Konrada domu w obrębie murów miejskich przy ul. Kramarskiej, a od następnego roku zaczęli na Rynku Solnym budowę klasztoru i kościoła Wniebowzięcia NMP na miejscu ofiarowanego przez tegoż biskupa browaru⁴. Ta siedziba służyła bożogrobcom, podobnie jak poprzednia, dwa wieki. W 1622 r. biskup Karol I, arcyksiążę austriacki, sprowadził do Nysy jezuitów i przekazał im budynki bożogrobców, dając tym drugim w zamian kościół św. Piotra i Pawła oraz drewnianą karczmę jako dom mieszkalny. Była to ostatnia siedziba zakonu w Nysie; objęta w 1624 r., służyła mu — po zbudowaniu nowego klasztoru w latach

¹ F. Fuchs, *Series praepositorum Nissensium*, w: *Scriptores rerum Silesiacarum*, hrsg. G. A. Stenzel, Breslau 1839, s. 383; H. Dittrich, *Beiträge zur Geschichte der Kreuzherren mit dem doppelten roten Kreuz in Neisse*, odbitka z Jahresbericht des Neisser Kunst- und Altertumsvereins (dalej: Jahresbericht 18 (1914), s. 2.

² W. Herrmann, *Zur Geschichte der Neisser Kreuzherren vom Orden der regulierten Chorherren und Wächter des Heiligen Grabes zu Jerusalem mit dem doppelten roten Kreuz*, Breslau 1939, s. 40.

³ Szpital NPMarii na Starym Mieście ufundowali w 1226 r.: wójt nyski Walter oraz niejaki Piotr. W 1231 r. zakończono zapewne budowę i biskup Wawrzyniec dokonał otwarcia instytucji (F. Fuchs, dz. cyt., s. 383, przyp. 1; K. Dola, *Opieka społeczna w księstwie nyskim za czasów biskupa Franciszka Ludwika Neuburga (1683—1732) i jej reorganizacja w 1725 roku*, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 9 (1981), s. 25.

⁴ F. Fuchs, dz. cyt., s. 393.

1708—1713 i kościoła w latach 1720—1727 — do czasów kasaty w ramach sekularyzacji pruskiej 1810 r.⁵

Nyska prepozytura podlegała od początku konwentowi w Miechowie⁶, następnie w latach 1336—1434 klasztorowi na Zderazu w Pradze, a w 1500 r. została podniesiona do rangi prepozytury generalnej. Jej przełożeni do 1810 r. piastowali tytuł prepozyta generalnego Śląska, Czech i Moraw, sprawując władzę zwierzchnią nad placówkami zgromadzenia w tych krajach⁷.

Randze klasztoru odpowiadała zasobność w zbiory artystyczne. Nie wiele mamy wiadomości o nich z okresu średniowiecza. W czasie wojen husyckich w Czechach do Nysy zostały przewiezione na przechowanie bliżej nie określone kosztowności konwentu zderaskiego (m.in. ze złota i srebra). W 1427 r. nastąpił zwrot depozytu⁸. W następnym roku husyci pozbawili budowlę bożogrobców na Starym Mieście nyskim całego drogocennego wyposażenia⁹.

Informacje o dziełach sztuki i rzemiosła artystycznego występują liczniej w źródłach z czasów nowożytnych. Są to wzmianki o pojedynczych paramentach¹⁰, o szkatułce ze złota z podobizną króla Władysława (zapewne Jagiellończyka), szacowanej na 4 floreny węgierskie¹¹, wykaz precjozów z kościoła klasztorowego (ok. 1720 r.)¹², a także wiadomości o obrazach znajdujących się w kościele i klasztorze¹³. Najobfitsze, choć dość ogólne informacje o dziełach sztuki nyskiej prepozytury bożogrobców zawierają akta z okresu sekularyzacji, będące podstawą źródłową niniejszej pracy.

W 1810 r. zgromadzenie bożogrobców na Śląsku, podobnie jak prawie wszystkie zakony w państwie pruskim, przestało istnieć. Na mocy edyktu sekularyzacyjnego z 30 X 1810 r., wydanego przez króla Fryderyka Wilhelma III, cały majątek zlikwidowanych fundacji kościelnych przeszedł na własność państwa, które dzięki temu miało spłacić kontrybucję wojenną, nałożoną przez Napoleona. Na Śląsku została powołana Główna Komisja Sekularyzacyjna (Königliche Preussische Haupt-Commission zur

⁵ Tamże, s. 411—413; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 7, województwo opolskie, z. 9, powiat nyski, Warszawa 1963, s. 105.

⁶ Herrmann, dz. cyt., s. 40; Z. Pęcowski, *Bożogrobcy*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 881 podaje datę ok. 1345 r. jako okres oderwania się zgromadzenia nyskiego od Miechowa.

⁷ Herrmann, dz. cyt., s. 37.

⁸ *St. Maria in Rosis in Neisse*, Jahresbericht 31 (1927), s. 22; I. Hlaváček, *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích*, Praha 1966, s. 106—107.

⁹ F. Fuchs, dz. cyt., s. 392.

¹⁰ Tamże, s. 410, 412, 557—558.

¹¹ Archiwum Państwowe w Opolu, Zbiór Kastnera, sygn. K 17, Inventarium Matthiae Adam praepositi (7 I 1591), s. 39: Item in rubra quadam scatula effigies eura Regis Wladislai, continens quasi floren. 4. ungaricos.

¹² Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (dalej: AAWr), sygn. V B 11 e, b. pag.

¹³ Archiwum Państwowe w Opolu, Zbiór Kastnera, sygn. K 17, F. Schlögel, *Historischer Allmanach*, s. 190: 22 XII 1722 ... dem zufolge vermachte Messaneck de aureo monte unserem wunderthätigen Mariae Bild in Zderad ungefähr 1000 Th. in seinem letzten Willen; F. A. Zimmermann, *Beiträge zur Beschreibung von Schlesien*, Bd. 3, Brieg 1784, s. 282; J. A. Weigel, *Geographische, naturhistorische und technologische Beschreibung des souverainen Herzogtums Schlesien*, Bd. 7, Berlin 1803, s. 124; (A. Rathsmann), *Fragmente aus der Geschichte der Klöster und Stiftungen Schlesiens von ihrer Entstehung bis zur Zeit ihrer Aufhebung im Nov. 1810*, Breslau (1812), s. 304.

Aufhebung der Stiftern und Klöster in Schlesien), działająca przez swoich pełnomocników. Sprawy sekularyzacji bibliotek, archiwów, muzykaliów i dzieł sztuki powierzyła Główna Komisja komisarzowi generalnemu dr. Janowi Gustawowi Büschingowi. Ten młody, dobrze wykształcony humanista, posiadający zamiłowania kolekcjonerskie, planował utworzenie we Wrocławiu biblioteki centralnej, zbioru silesiadców (rękopisy i starodruki), zbioru sztuki i archiwum, a także małych bibliotek prowincjonalnych i szkolnych, do których trafiłyby dublety książek¹⁴. Akcja Büschinga w odniesieniu do bibliotek posiada już dość pokaźną literaturę¹⁵, natomiast losy dzieł sztuki skasowanych klasztorów czekają na opracowanie.

Majątek nyskich fundacji kościelnych został przejęty i zabezpieczony przez lokalnych pełnomocników w listopadzie 1810 r.¹⁶ Dopiero w lutym 1812 r., w związku z koniecznością opróżnienia budynków poklasztornych w celu przekazania ich instytucjom świeckim, przybył do Nysy dr Büsching, mający już za sobą całoroczną podróż po Śląsku. Zamieszkał on w byłym klasztorze bożogrobców i rozpoczął prace polegające na porządkowaniu, segregacji, przygotowaniu do wysyłki do Wrocławia lub do przeniesienia do nyskiego kościółka św. Anny (służącego w tym czasie jako magazyn) książek, muzykaliów, archiwaliów i obrazów. W nyskich klasztorach największa kolekcja malarstwa znajdowała się u bożogrobców. Jeśli idzie o inne konwenty, to Büsching uznał za godne uwagi jedynie dwa obrazy — po jednym u franciszkanów i u dominikanów¹⁷. Oba znalazły się w jego pokoju w b. klasztorze bożogrobców wraz z dwoma portretami, które już dawniej wisiły w tamtejszej bibliotece¹⁸.

Zachodziła konieczność fachowego wyboru dzieł przeznaczonych do wysyłki do Wrocławia i właściwego zabezpieczenia transportu, zwłaszcza dużych obrazów z najbogatszej w Nysie kolekcji malarstwa w rezydencji biskupiej. Büsching zwrócił się w związku z tym do Głównej Komisji z prośbą o przysłanie malarza¹⁹. Spełniając tę prośbę baron Stein, członek Głównej Komisji Sekularyzacyjnej, polecił malarzowi Königowi²⁰

¹⁴ F. Woltmann, *Joh. Gust. Gottlieb Büsching und die Centralbibliothek zu Breslau*, Rübezah. Schlesische Provinzialblätter, Neue Folge 12 (1873), s. 4—5; S. Rybandt, *Los średniowiecznego księgozbioru cystersów w Rudach po kasacie opactwa w 1810 r.*, Roczniki Biblioteczne 21 (1977) z. 3—4, s. 635.

¹⁵ (J. Staender), *Die Handschriften der Königlichen und Universitäts-Bibliothek zu Breslau*, Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens 33 (1899), s. 1—66; M. Walter, *Pruska sekularyzacja klasztorów w dziejach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, Wrocław 1957; K. Pawlik, *Rękopisy i inkunabuly bibliotek klasztorów nyskich w inwentarzach z czasów sekularyzacji (1812—1818)*, Roczniki Biblioteczne 17 (1973) z. 1—2, s. 437—479; Rybandt, art. cyt., s. 633—644.

¹⁶ B. Ruffert, *Die Säkularisation in Neisse im Jahre 1810*, w: B. Ruffert, *Aus Neisses bewegter Zeit*, Neisse 1924, s. 32—45; tenże, *Die Säkularisation der Neisser Kreuzherren im Jahre 1810*, Jahresbericht 14 (1910), s. 45—50.

¹⁷ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (dalej: BUWr), rps sygn. Akc. 1948/865, Pismo Büschinga do Głównej Komisji Sekularyzacyjnej z 18 II 1812 r., k. 15.

¹⁸ Tamże, Pismo Büschinga do Głównej Komisji Sekularyzacyjnej z 24 II 1812 r., k. 18 v.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Zapewne był to Heinrich König (177—1867), osiadły w 1803 r. we Wrocławiu — rysownik, malarz, grafik, nauczyciel, restaurator i konserwator (U. Thiem — F. Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, Bd. 21, Leipzig 1927, s. 152).

udać się do Nysy. König powiadomił o tym Büschinga w korespondencji wysłanej z Wrocławia, prosząc jednocześnie o wskazówki²¹. W odpowiedzi ten ostatni, przebywający już w Kłodzku, wysłał listownie dnia 5 III 1812 r. do malarza Königa („zur Zeit in Neisse”) niezbędne informacje. Poleciał zwracać się ze wszystkim do dyrektora policji Stegmanna, lokalnego pełnomocnika Głównej Komisji (Königl. Special-Commissarius verschiedener hinselbst aufgehobenen Stifter und Klöster), który dysponował kluczami od klasztoru bożogrobców; tam znajdowały się obrazy nyskich konwentów. W pokoju zajmowanym wcześniej przez Büschinga wisiały nadal dwa portrety kardynałów, które zwróciły jego uwagę, nadto obrazy przedstawiające św. Franciszka (zapewne z klasztoru franciszkanów) i wyszydzenie Chrystusa (zapewne z klasztoru dominikanów). W refektarzu było kilka obrazów godnych zabrania. Odnośnie do „Ukrzyżowania” Büsching wykluczył autorstwo Rubensa. W kwestii wyboru dzieł do wywiezienia z Nysy pozostawił Königowi swobodę, zwrócił jednak uwagę na nadmiernie duże koszty transportu²².

Najobfitsze wiadomości o zbiorach artystycznych klasztoru bożogrob-

№	Opis dzieła	Wartość	Uwagi
1.	2. Portret...	8	
2.	2. Portret...	8	
3.	2. Portret...	10	
4.	2. Portret...	10	
5.	2. Portret...	10	
6.	2. Portret...	10	
7.	2. Portret...	10	
8.	2. Portret...	10	
9.	2. Portret...	10	
10.	2. Portret...	10	

Wyciąg z inwentarza dzieł sztuki klasztoru bożogrobców nyskich z czasów sekularyzacji pruskiej 1810 r. (Ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu).

²¹ BUWr, rps. sygn. Akc. 1948/865, Pismo Königa do Büschinga z 2 III 1812 r., k. 31—31 v.

²² Tamże, Pismo Büschinga do Königa z 5 III 1812 r., k. 32. Büsching udzielił w tym piśmie wskazówek w sprawie obrazów rezydencji biskupiej, a nadto zwrócił uwagę na cenniejsze dzieła znajdujące się w nyskich kościołach. Do świątyn

ców pochodzą z niedatowanego wyciągu z inwentarza majątku konwentu: Extract aus dem Haupt-Inventario über das Vermögen des vormaligen Neisser Kreuz-Stifts²³, obejmującego dział XVIII, w którym, według założeń odgórnych, rejestrowano obrazy. Nieznana jest również data sporządzenia głównego inwentarza (Haupt-Inventarium) mienia klasztornego. Ów inwentarz znajdował się zapewne w aktach Głównej Komisji, przechowywanych w dawnym Breslauer Staatsarchiv, Rep. 219. W czasie II wojny światowej zespół ten uległ niemal całkowicie zniszczeniu, tak że jest mało prawdopodobne, by można było natrafić na materiały archiwalne, dotyczące interesującego nas zagadnienia, poza uwzględnionymi w niniejszej pracy.

Wymieniony Extract jest jednocześnie rejestrem i wstępnym szacunkiem wartości dzieł sztuki. Z lakonicznych opisów trudno zorientować się, jakiego rodzaju dzieła zostały zinwentaryzowane: czy obrazy (malowane na płótnie względnie na desce lub innym podkładzie), czy grafiki i rysunki, jak należałoby wnosić z podtytułu: An Gemälden, Zeichnungen, Kupferstichen und mathematischen Instrumenten. W każdym razie brak instrumentów matematycznych (astronomicznych?), natomiast wykazane zostały przedmioty nie zaznaczone w podtytule, tj. wypchane psy, dzbany i stojaki na kwiaty (5—6, 17, 39—40).²⁴

Extract zawiera ogółem 63 pozycje, obejmujące 128 przedmiotów, w tym 116 dzieł plastycznych (obrazy, grafiki, rysunki). Liczba przedmiotów zarejestrowanych pod jednym numerem waha się pomiędzy 1 i 18. Ów akt informuje o wyposażeniu poszczególnych pomieszczeń. W przedpokoju prepozyta generalnego znajdowało się 14 przedmiotów, w wielkiej sali (im grossen Zimmer) zapewne posiedzeń konwentu — 35, w dużym pokoju gościnnym — 4, w małym pokoju gościnnym — 5, w pokoju przy ul. Brackiej — 22, w korytarzu — 18, w refektarzu — 16, w przyległym pokoju — 11, w kancelarii — 3. Najwartościowsze dzieła sztuki zdobiły salę posiedzeń i refektarz. Były tam obrazy treści religijnej, przedstawiające postacie i wydarzenia biblijne, wizerunki świętych, a także portrety dobroczyńców konwentu i in. W korytarzu wisiały portrety prepozytów generalnych. W doborze tematyki obrazów trudno dopatrzeć się jakiegś przemyślanej koncepcji. Prócz treści religijnych przedstawiały one również pejzaże, kwiaty i zwierzęta, dlatego kolekcja malarstwa sztalugowego, grafik i rysunków konwentu bożogrobców zostanie omówiona jako całość.

Zgromadzenie zakonne, które w łacińskiej nazwie posiadało krzyż (canonici regulares custodes sanctissimi sepulchri Hierosolomitani cum duplici rubea cruce), odznaczało się kultem symbolu religii chrześcijańskiej. Tajemnica krzyża stanowi treść sześciu obrazów: dwukrotnie „Znalezienie krzyża” (49, 57), „Podwyższenie krzyża” (48), „Zdjęcie z krzyża” (9), „Chrystus na krzyżu” (46) oraz „Krzyż podwójny” — symbol bożogrobców (54).

bożogrobców, wówczas zamkniętej, nie miał dostępu, słyszał tylko o wartościowych obrazach, m.in. pędzla Rubensa. W kościele magdalenek interesujący wydał mu się „Chrystus przy kolumnie”, w kościele parafialnym św. Jakuba „Święty Bartłomiej” Willmanna, a w kościele św. Rocha kilka obrazów (tamże, k. 32—32 v.).

²³ Tamże, k. 29—30.

²⁴ Liczby w nawiasach oznaczają numery pozycji Extractu, zob. aneks.

Z kultem świętych wiązały się portrety osób uznanych za święte zwyczajowo, bez procesu kanonizacyjnego: NPMarii (59), jej męża Józefa (27), czterech ewangelistów (61), apostołów Piotra i Pawła — patronów kościoła klasztornego (51), Jakuba (51), doktorów Kościoła zachodniego Augustyna i Hieronima (51, 62), męczennic Katarzyny i Barbary (23) oraz męczennika Eustachego (56). Wszyscy ci święci żyli w czasach starożytnych (I—IV w.). Tematyka biblijna, tak chętnie podejmowana przez artystów, ma w zbiorze bożogrobców liczne przykłady. Są to przede wszystkim zdarzenia opisane w Starym Testamencie: „Znalezienie Mojżesza” (18), „Łapanie przepiórek na pustyni” — 2 dzieła (30), „Synaj i Horeb” (15), tj. góry, na których Bóg objawił się Mojżeszowi, przy czym za drugim razem Mojżesz otrzymał Dekalog. Bliżej nie określoną pracą pozostaje „Eine biblische Geschichte” (38). Z postaci starotestamentowych, ukazanych w dziełach plastycznych, wymienić należy Samsona wraz z inną bliżej nie określoną postacią, stanowiącą do niego pendant (26), następnie Józefa „egipskiego” (35), bohaterki i bohaterów narodu żydowskiego: Esterę (10), Rachełę, Mojżesza i Aarona (47).

Nowy Testament jest reprezentowany przez 3 obrazy: „Uczta u Heroda” Antypasa (19), „Chrystus w świątyni” (14), „Chrystus umywa nogi” (50) oraz wspomniane wyżej trzy dzieła, ukazujące Chrystusa na krzyżu i zdjęcie z krzyża.

Stosunkowo okazale prezentowała się galeria portretów (także fikcyjnych) osób głównie z czasów nowożytnych. Konwent posiadał w refektarzu obraz z wizerunkiem księcia Bolesława Wysokiego, według tradycji zakonnej fundatora nyskiego konwentu (55). Do grona dobroczyńców zakonu należała Polyxena (Polexina) von Schmeskal, z domu Bötsch (Pötz). Ona to po śmierci męża darowała bożogrobcom w 1670 r. dobra Trzebińska k. Prudnika²⁵. W refektarzu klasztornym wisiały portrety Polyxeny v. Schmeskal i jej męża (53)²⁶. Biskupowi Filipowi Gotardowi v. Schaffgotsch zawdzięczał wiele nyski szpital bożogrobców, dlatego w sali posiedzeń znalazł się jego portret (32). Pamięć o fundatorze barokowych budynków: klasztoru i kościoła — biskupie Franciszku Ludwiku Neuburgu — uwidoczniła się poprzez umieszczenie jego podobizny w korytarzu klasztornym obok 17 portretów prepozytów generalnych (45). Niestety trudno dokładnie określić, których przełożonych generalnych one dotyczyły. W innych pomieszczeniach znajdowały się portrety prepozytów: Urbana Stenzla (52), Oktawiana hr. Neyhaussa (33) i Jana Nepomucena Czuchera (44). Do tej samej grupy dzieł należą podobizny bliżej nie określonych względnie nie znanych dzisiaj postaci: króla Wilhelma II (!?) (31), księcia Karola (63), „Ein geistliches Portrait” (37), „Ein Portrait der Aebtissin Baronne v. Spelchen” (34), następnie 13 portretów gipsowych (43) oraz „Ein Portrait Schelhass und ein dito Dorner” (63). W ostatnich przypadkach zapewne wymieniono autorów grafik²⁷. Pozostało jeszcze do zaprezentowania szereg prac o różnorodnej tema-

²⁵ *Die denkwürdigsten Jahrstage Schlesiens*, Bd. 1, Glatz 1802, s. 396; E. Woirowsky-Biedau, *Die Kreuzherren von Neisse als Erbherren von Wachtel-Kunzendorf*, *Oberschlesische Heimat* 8 (1912), s. 49.

²⁶ Inny portret Polyxeny v. Schmeskal znajdował się na początku obecnego stulecia w Trzebinie (tamże).

²⁷ Thieme — Becker, dz. cyt., Bd. 30, Leipzig 1936, s. 18 wymienia portre-

tyce. Są to obrazy przedstawiające królową Massagetów (plemienia zamieszkującego w starożytności Środkowy Wschód) — Thomyris (8), agów tureckich (20), w niewiadomych technikach wykonane dzieła, które ukazują pożar (22), klasztor norbertanek w Czarnowasach (42), kuchnię (41), polowanie (11, 12), kwiaty (2, 13, 24), zwierzęta (1, 7), większe i mniejsze pejzaże (3, 4, 16, 36, 56, 58, 60), pejzaże morskie (28, 29) oraz staw łabędzi (21). Twórcy dzieł pozostają nieznani. W dwóch przypadkach Extract pozwala domyślać się autorstwa Abrahama Schelhasa i Jana Jakuba Dornera ojca lub syna. Odrobinę światła na tę kwestię rzucją źródła drukowane. A. Rathsmann podaje, że klasztor posiadał szereg drobnych malowideł, m.in. Willmanna²⁸, a Zimmermann i Weigel wymieniają wśród dzieł znajdujących się w klasztorze obraz malowany na desce przez Willmanna „Adoracja Dzieciątka”²⁹. Tego ostatniego obrazu Extract nie rejestruje. Wiadomo, że w Nysie działali w XVII—XVIII w. malarze tej miary, co Karol Dankwart ze Szwecji, Antoni Ciavin z Lozanny, Jan Claessens z Antwerpii, Filip Christian z Lejdy, bracia Feliks Antoni i Krzysztof Tomasz Schefflerowie, a także wrocławianin Melchior Brandeis. Może u niektórych z nich bożogrobcy zamówili obrazy, by ozdobić klasztor? W każdym razie w kościele św. Piotra i Pawła znajdują się dzieła Bentuma, Brandeisa i Schefflerów³⁰.

Zachodzi jeszcze przypuszczenie, że wśród członków konwentu mogły być osoby o zamiłowaniach artystycznych. Niewykluczone, że sami zakonnicy wykonali niektóre prace, np. rysunki, portrety prepozytów. Udało się natrafić na wiadomość o Franciszku Ksawerym Schneiderze³¹, który — jako inspektor oeconomiae dóbr klasztornych w Trzebinie — namalował autoportret, portret prepozyta Jana Nepomucena Czuchera (1778—1805) do ołtarza w kościele bożogrobców w Raciborzu, oraz fragmenty polichromii (al fresco) kościoła w Trzebinie³². Być może nyska prepozytura również posiadała owoce jego twórczości artystycznej.

Czy Extract jest pełnym rejestrem dzieł sztuki pozostających w konwencie w pocz. XIX w.? Z pewnością nie. Brak w nim dwu wspomnianych uprzednio portretów kardynałów z biblioteki. Nadto w pomieszczeniach użytkowanych przez prepozyta znajdowała się pewna liczba obrazów, które według zapewnień prepozyta były prywatną własnością

cistę Abrahama Schelhasa oraz (Bd. 9, Leipzig (1913), s. 480—484) Jana Jakuba Dornera st. i Jana Jakuba Dornera mł.

²⁸ Rathsmann, dz. cyt., s. 304.

²⁹ Zimmermann, dz. cyt., s. 282; Weigel, dz. cyt., s. 124.

³⁰ J. Kębłowski, *Nysa*, Wrocław 1972, passim; J. Talbierska, *Treści ideowe deklaracji monumentalnej kościoła świętych apostołów Piotra i Pawła w Nysie, dawniej kościoła klasztornego bożogrobców*, *Studia Theologica Varsaviensia* 23 (1985) nr 1, s. 171—218.

³¹ F. K. Schneider otrzymał święcenia subdiakonatu 20 IX 1766 r., diakonatu 13 VI 1767 r. i prezbiteratu 17 XII 1767 r. cum dispensatione super defectu aetatis 4. mensium et 23 dierum (AAWr, sygn. II c 4, Continuatio metriculae ordinatorum, s. 506, 510, 512).

³² Woikowsky-Biedau, art. cyt., s. 56—59; autoportret Schneidera, darowany w 1939 r. Muzeum Archidiecezjalnemu we Wrocławiu, rejestruje bp W. Urban, *Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu oraz katalog jego zbiorów. III. Malarstwo*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 28 (1974), s. 311—312, nr 109.

(zob. aneks). Zimmermann wspomina jeszcze jako znajdujące się w klasztorze, prócz wymienionej już pracy Willmanna: „Adam i Ewa oplakujący śmierć szlachcica” nieznanego malarza, „Święty Hieronim” oraz słynny obraz „Maria in Rosis”, który miał być tym oryginalnym obrazem, uratowanym przez bożogrobców w czasie najazdu husyckiego; jak na tamte czasy był on — zdaniem Zimmermanna dobrze namalowany³³. Może te ostatnie nie dotrwały do momentu sekularyzacji względnie zostały wcześniej przeniesione na inne miejsce³⁴.

Z końcem marca 1812 r. wybrane obrazy nyskich instytucji kościelnych miały być przetransportowane do Wrocławia i umieszczone w kościele św. Anny, służącym wówczas jako magazyn³⁵. Z pewnością znalazły się wśród nich cenniejsze pozycje z kolekcji bożogrobców.

Część obrazów pozostała na miejscu w Nysie i przeszła w posiadanie utworzonej w 1818 r. kuracji przy kościele św. Piotra i Pawła. Były to głównie portrety prepozytów generalnych z okresu rezydencji zgromadzenia przy kościele św. Piotra i Pawła (zob. 33, 44, 45, 52). W latach między 1897 a 1906 nyskie muzeum (Kunst- und Altertummuseum) otrzymało stamtąd cztery portrety prepozytów (dublety): Urbana Stenzla, Michała Kargera, Godfryda Langerera i Antoniego Oktawiana a Neyhaus³⁶. Pozostałe w liczbie 11 wisiały nadal w korytarzu kuracji. Przedstawiały one następujących przełożonych prowincji: Jana Reimanna († 1633), Jana Conradta († 1690), Jana Pistoriusa († 1699), Urbana Stenzla († 1720), Michała Kargera († 1726), Godfryda Langerera († 1728), Eliasza Klośe († 1751), Walentego Jakobidesa († 1752), Antoniego a Neyhaus († 1778), Jana Czuchera († 1805) i Jakuba Martini († 1811)³⁷.

W czasie II wojny światowej portrety będące w muzeum zaginęły, a te, które znajdowały się w kuracji św. Piotra i Pawła, pozostały w tym samym miejscu i stały się własnością Wyższego Seminarium Duchownego Śląska Opolskiego w Nysie, gdzie aktualnie wiszą na korytarzu II piętra³⁸. W Seminarium znajduje się jeszcze obraz przedstawiający patrona

³³ Zimmermann, dz. cyt., s. 282. Na temat „Maria in Rosis” zob. A. Fuchs, *Speculum Marianum festivum et dolorosum oder Marianischer Fest — und Fasten-Spiegel*, Neisse 1705, Zuschrift; *Fünfzig schlesische Gnadenbilder und Wallfahrtsorte*, Rübezah. Schlesische Provinzialblätter, Neue Folge 4 (1865), s. 201; *St. Maria in Rosis*, s. 19—22; J. Matuszczak, *Madonna in rosis z kościoła św. Jakuba w Nysie*, Zaranie Śląskie 18 (1947) nr 4, s. 217—218.

³⁴ W swoich sześciowiekowych dziejach nyska prepozytura zgromadziła zapewne więcej dzieł sztuki. Niektóre mogły ulec zniszczeniu na skutek procesu zwykłego rozpadu, inne podczas wojen, które wyrządziły zgromadzeniu duże szkody. W czasie pożaru, który wybuchł w 1807 r. podczas oblężenia Nysy przez wojska Napoleona, przepadło wiele obrazów m.in. z kościoła bożogrobców (Ch. Fischer — K. Stuckart, *Zeitgeschichte der Städte Schlesiens*, Bd. 1, Schweidnitz 1819, s. 144).

³⁵ W tym czasie w Bibliotece Centralnej istniała już sala malarstwa (BUWr, rps sygn. Akc. 1948/865, Pismo Steina z 21 III 1812 r., k. 57).

³⁶ H. Dittrich, *Katalog der Sammlungen des Neisser Kunst- und Altertumsvereins*, Jahresbericht 10 (1906), s. 73.

³⁷ Tenże, *Beiträge*, s. 9—16. Dittrich pomija zachowany do dzisiaj portret Jakobidesa. Przed 1914 r. nyski Dom Księży Emerytów posiadał drugi portret olejny Jana Pistoriusa, a w zbiorach muzeum znajdowała się płyta miedziana, poświęcona pamięci Eliasza Klośe (tamże, s. 11—12, 14).

³⁸ *Katalog zabytków*, s. 114 wymienia portrety dziesięciu prepozytów generalnych, nazywając Jana Conradta błędnie Janem Konradem Krattem. Jeden figuruje

bożogrobców — św. Jakuba apostoła mł. (zapewne nie jest to poz. 51 Extractu) oraz 2 portrety biskupa Franciszka Ludwika Neuburga i jeden bpa Franciszka Gotarda v. Schaffgotsch (por. 32, 45), nie wiadomo, czy z kolekcji bożogrobców. Los pozostałych dzieł jest nieznany.

A n e k s

Extract

aus dem Haupt-Inventario über das Vermögen
des vormaligen Neisser Kreuz-Stifts

Tit. XVIII

an Gemälden, Zeichnungen, Kupferstichen und
mathematischen Instrumenten

In dem Vorzimmer der Praelatur

	Rthl.	Slg.
1 2 Stück Viehstücke in schwarzen Rahmen		8
2 2 Blumen Stücke		8
3 2 Landschaften		10
4 2 dergleichen		6
5 2 Blumen Krüge		6
6 2 vorstossene Hunde		6
7 2 Viehstücke		4

Im grossen Zimmer

8 Die Thomyris 1 Stück	3	
9 Die Abnahme Christi vom Kreuz	4	
10 Die Ester	4	
11 2 Jagd-Stücke		16
12 2 dito		12
13 2 Blumen Stücke		8
14 1 Stück Christus im Tempel	1	
15 1 Stück Sinai und Horeb		16
16 2 Landschaften		8
17 2 Blumen Stücke		16
18 1 Stück Findung Mosis	4	
19 1 Stück Gastmahl Herodis	4	
20 Die Agas	4	
21 2 Stück der Schwann-Teich	1	
22 2 Brandstücke	1	
23 2 Stück Catharina und Barbara	2	
24 2 Blumen Stücke		12
25 1 Stück Christus am Kreuz	1	8
26 2 Stück Samson und Gegenstück		8
27 St. Josephus	1	
28 2 Seestücke	3	
29 2 dito	1	8
30 2 Stück der Wachtelfang der Egiptier	2	

tam jako nie oznaczony. Brak zatem w *Katalogu zabytków* Antoniego a Neyhaus i Jakuba Martini.

Die nicht mit verzeichneten Gemälde
in der Praelatur sind nach der Versicherung
des. S. Praelaten privat Eigentum, und gehö-
ren nicht zur Praelatur.

Im grossen Gast-Zimmer

31	1 Stück Portrait des Königs Wilhelm des II.	4
32	1 Stück Portrait des Fürstbischof v. Schaffgotsch	1
33	1 Portrait des Kreuz-Stifts Praelaten Graf Neuhauss	1
34	1 Portrait der Aebtissin Baronne v. Spelchen	1

Im kleinen Gast-Zimmer

35	Joseph von Egipten	8
36	2 Landschaften	16
37	1 geistliches Portrait	4
38	1 biblische Geschichte	16

In dem Zimmer auf Brüdergasse

39	2 grosse Blumen Stücke	8
40	4 dergleichen kleinere	16
41	1 Kuchel-Stück	16
42	Das Kloster Czarnowanz	4
43	13 Gips-Portraits	8
44	Das Portrait des Praelaten Czucher	1

Auf dem Gange

45	17 Portraits von Praelaten, und Chur-Fürst Ludwig	6
----	---	---

Im Refectorio

46	Ein grosses Crucifix-Bild	2	
47	4 Stück biblische Geschichts Bilder David, Rachel, Moises und Aaron	6	
48	1 Stück Kreuz-Erhöhung	1	
49	1 Stück Kreuz-Erfindung	1	
50	Die Fusswaschung unseres Erlösers	1	12
51	Jacob und Augustin, Peter und Paul	1	
52	Praelat Urban Stenzel	1	
53	Die beiden Bildnisse v. Schmeskal und seine Gemahlin	1	
54	1 doppeltes Kreuz-Bild	8	
55	Fürst Boleslaus Altus Stifter des Kreuz-Stifts	1	
56	1 altes Landschafts-Bild Eustachius	4	

Im Neben-Zimmer

57	Ein Kreuz Erfindungs-Bild	8
58	2 grosse Landschaften	1
59	Marien-Bild	8
60	2 kleine Landschaften	4
61	Die 4 Evangelisten	16
62	1 Bild Hieronimus	2

In der Kanzlei

63	1 Bild Herzog Carl, 1 Portrait Schelhass, und 1 dito Dorner	12	
	Summa	79	18